

09. Plaza espazio publiko gisa

1. Sarrera. Plaza zera da: Hiri-lurzoruko espazio publikoen sareko elementu zabala eta itxia. Bertan hiriko potereak adierazten dira: Erlijiosua, zibila, ekonomikoa eta soziala –edo fisikoa- (Sienako adibidea: Piazza del Campo, eta duomo eta azokaren plazak). Hasierako plaza batzuk pribatuak ziren (Adibideak: Babiloniako zigurataren plaza. Beijingeko Hiri Debekatuaren plaza). Kalea bezala, plaza ere eszena edo antzezleku da. Plaza euskal inkontziente kolektiboan: Publikotasunaren sinonimo gisa (herri-kirol eta bertsolaritzaren antzezleku); *kalekumea* negatiboa bada, *plazagizona* positiboa da; merkatu edo azokaren sinonimo gisa ere erabilia. Adibideak: Idi-probak Astigarragan. Bertsoak balkoitik balkoira Zaldibarren. Ordiziako plaza edo azoka, asteazkenero.
2. Forma ezberdinetan oinarritutako sailkapenak gorabehera, hiritarren topagunea izaki, historikoki bi paradigma ezberdin jarraitu dituzte plazek: Greziako Agora eta Erromako Foroa. Agoran eraikinak proiektatzen dira eta espazioa hondarra besterik ez da, eraikinen artean geratzen den emaitza, alegia; irekia da (Grezia Klasikoan, behinik behin; garai helenistikoan gauzak aldatzen dira); Foroan espazioa proiektatu eta itxi egiten da; bertan ardatz antolatzaileak agertzen dira; eraikinak espazioaren menpe diseinatzen dira. Adibideak: Atenasko Akropoliko Doxiadis-en eskemak. Praenesteko *Fortuna Primigenia*-ren tenplua (K. a. I. mendea). Olinpiako esparru erlijiosua. Atenasko agora (K. a. IV. eta II. mendeetan); Attalusen stoa berreraikia. Assosko agora helenistikoa (K. a. II. mendea). Miletoko agora (K. a. II. mendea), denboran zehar itxi egin zena. Efesoko agora erregularra. Calvea Atrebatum *oppidum*-aren foroa (gaurko Silchester, Ingalaterra). Timagadeko foroa (gaurko Argelian). Erromako erresuma-foroa.
3. Erdi Aroan hiru plaza bereizten dira: Elizaren plaza, udaletxearen plaza eta merkatuaren plaza (askotan, harresietatik kanpo). Adibidea: Torun, Polonia (1.231an eta 1.641an). Erdi Aroko bastidetako –Frantziako planta berriko hiri antolatuetako- plazak: Monpazierko bastida erregularraren plaza aterpeduna, izkina bitxiekin. Lapurdiko Bastida, non etxeak atzeratzen diren plazari espazioa uzteko. Bastidetako udaletxe-merkatu estaliak, zurezko egituradunak: *Halle*-ak.
4. Camillo Sitteren “errezetak” (“*Hirien eraikuntza oinarri artistikoen arabera*” izeneko 1.889ko liburuan agertu bezala), estetikan eta funtzionaltasunean oinarrituak, Alemania, Austria, Italia eta Frantziako adibideak ikusi eta aztertu ondoren:
 - Enparantzaren zentruak hutsik egon behar du. Adibideak: Iturriak Nuremberg, Rotenburg eta Sienako plazetan. Monumentuak Signoria plazan, Firenzen, eta San Antonio aurreko plazan (Donatelloren Gattamelataren estatuarekin), Padovan. Garaipen Arkua Parisen eta Erromako foro errepublikarrean. Obeliskoak Karnaken eta Erromako San Petri plazan.
 - Enparantzak itxia izan behar du (bestela ez da plaza, bidegurutzea baizik). Plaza itxien artean, turbina formakoak ederrenetakoak dira, sarreretako kaleen perspektibak itxi egiten dituztela. Adibideak: Uffizi portikoa, Firenze. Kerkboog, Nijmegen. Hofburg –Austriar Erresumaren jauregia-, Wien; plaza berez ez da itxia, baina jauregiaren forma ahurak espazioa nolabait ixten du. Garnierren opera aurreko bidegurutzea, Paris. Michelangeloren Kapitolioaren plaza, Erroma.
 - Enparantzak proportzio egokia behar du (azpimarratzen du plaza handiegia ez direla egokiak). Adibideak: Notre Dame aurreko plaza, Paris; bere eboluzioa Sitteren ustez desegokia izan da. Piazza Navona, Erroma. Milaneko Duomoaren plaza. Panteoiaren plazatxoak, Erroma.
 - Enparantza multzoak ederrak dira. Adibidea: Salzburgo (Residenzplatz, Domplatz eta merkatuaren plaza). San Marcosen piazza –katedralera begira- eta piazzeta –aintzirara begira-, Venezia.
 - Plaza irregularrak ederrak dira, zurrnak izan ordez malguak direlako.
5. Euskal Herriko frontoi plazak, gureak diren hirigintza-altxorak (Zuberoa eta Lapurditik Bureba eta Errioxa Garaiaraino). Askotan eustorma gisa erabilia, baina plaza formalki ixteko ere balio duen elementu funtzionala. Urandia margolariaren frontoia.
 - Getaria (hiriaren atean); Pasai Donibane (udaletxearen fatxadari); Legasa, Nafarroa (elizaren fatxadari); Maule inguruko herrixkak (hilerriaren hesian). Luhuso, Lapurdi; eta Araia, Araba (elizarekin batera espazio mugatuz). Arraitz, Iratxeta eta Urroz, Nafarroa (elizarekin hiri-espazio esanguratsuen eratuak).